

kirja~arvioita

Minä, journalismi ja maailma 3

NIINILUOTO, Ilkka. Maailma, minä ja kulttuuri. Emergentin materialismin näkökulma. Keuruu, 1990, 336 s.

Ilkka Niiniluodon uudessa teoksessa on samaa laajalajalaisen oppineisuuden sähköä kuin Antti Eskolan, von Wrightin tai Johannes Salmisen kirjoituksissa.

Samassa teoksessa sanotaan: "Äärettömät joukot voivat tämän määritelmän mukaan olla yhtä mahtavia aidon osansa kanssa. Joukko B on ainakin yhtä mahtava kuin A, jos A on yhtä mahtava jonkin B:n osajoukon kanssa."

Ja: "Luovuus on kykyä tuottaa uusia, ennakoimattomia, jopa tekijäänsä yllättäviä tuloksia."

Kirja on koottu yli kymmenen vuoden ajalta, muokatuista ja täydennetyistä kirjoituksista. Mukana on mm. tekoälyseuralle, filosofeille, markkinointililtoille, elokuvatuotkimuksen seuralle tehtyjen esitelmien muokkauksia ja mm. Parnassossa, Tiedotustutkimuksessa ja Helsingin Sanomissa ilmestyneitä artikkeleita.

Mutta mikä tätä kaikkea yhdistää? Painopiste on kulttuurin ontologiassa; ihminen kulttuuria luovana olentona ja hänen sosiaalisen toimintansa kautta syntyvä "kei-notekoinen" maailma, Popperin maailma 3.

Niiniluoto julistaa edustavansa emergenttiä materialismia, jonka mukaan ihmismieli ja kulttuuri ovat aineen maailmasta evoluution kautta kehittyneitä muodosteita, jotka ihmisten toiminnan ylläpitäminä ja uusintamina elävät suhteellisen itsenäistä elämää ja asettavat samalla ehtoja ja kehyksiä uusien ihmisyksilöiden kasvulle ja kehitykselle. (s. 11)

Tämän julkaisun ja sen lukijoiden kannalta kiintoisim-

mat esseet käsittelevät pitkään jatkunutta tiedotusopin realismi-praksismi -oppiiriitä. Ei ole vaikea arvata, että "nykyisin jopa muoti-ilmiöksi kohonnut antirealismi eri muunnelmineen on kiintoisa mutta oman arvioni mukaan kestävä oppi, joka perustuu niin sanoakseni tietoteorian virheelliseen ontologisointiin." (s. 44) Niiniluodon mielestä antirealismi antaa ihmisen tekemän maailman 3 paisua niin, että se sulkee sisäänsä tai imee tyhjiin ihmisestä riippumattoman maailman 1.

Toisaalta: koska luonnon ja ihmisen luoman kulttuurin ja yhteiskunnan välillä on merkittävä ontologinen ero, niiden sijoittaminen saman otsikon 'objektiivinen todellisuus' alle voi olla harhaanjohtavaa. K. Pietilä on siis oikeassa korostaessaan, että yhteiskunta ei ole kaikissa suhteissa luonnon kaltainen, koska se on ihmisten tuottama ja heidän "joka päivä uusintamansa". Mutta Niiniluoto näkee K. Pietilän menevän paljon pitemmälle, mistä syntyy ongelmia. Kapitalistinen yhteiskunta näyttyy valemääräisesti toisena luontona, joka alistaa ihmisen käytännön sille vieraan logiikan alle. Hemánuksen ja Tervosen ihanne hyväksyisi tämän annettuna ja lopullisena, Pietilän uusi journalismi vastustaisi sosiaaliteknologista sopeuttamista. (s. 70)

Niiniluodon on vaikea nähdä, missä olennaisessa suhteessa K. Pietilä eroaa Hemánuksesta ja Tervosesta, jotka korostavat "ilmiöiden" taakse "olemukseen" pyrkivän tiedon merkitystä. Yksi mahdollisuus olisi liittää toinen luonto arkikokemukseen, Sellarsin "ilmikuvan" ja Kosikin "valemääräisesti" käsitteisiin. Niiden takaa voisi etsiä tieteen (journalismin) kohteeksi yhteiskunnallisesta olemisesta jotain joka on ontologisesti perustavampaa laatua.

Niiniluodon mielestä K. Pietilä näyttää horjuvan kahden toisistaan poikkeavan ontologisen teesin välillä: a) luokkayhteiskunnassa on olemassa "vääristynyt todellisuus", b) luokkayhteiskunnassa ei ole "todellisuutta sinänsä". (s. 71) Todellisuuden käsitettä käytetään tässä erikoislaatusella, kirjoittaa Niiniluoto. Todellinen ei ole pysyvää ja ikuista, eikä siihen tule sopeutua eikä hyväksyä sitä annettuna. Niiniluoto näkee tässä sekoitusta ja franfurlilaisuutta. Marxin teoria työn vieraantumisen kapitalismin oloissa sekoittuu Hegelin oppiin luonnosta vieraantuneena henkenä.

Niiniluoto pitää "kovan utopistisena" ajatusta, että ihminen voisi ottaa kohtalonsa käsiinsä harjoittamalla herruudesta vapaata kommunikaatiota lainomaisuuksista riisutussa yhteiskunnassa. Jos yhteiskunnallinen oleminen määrää yhteiskunnallisen tajunnan, niin myös ei-kapitalistisissa yhteiskuntajärjestelmissä pätee lainomaisuuksia - esimerkiksi, että sosialismissa ei esiinny sellaista väärää tietoisuutta kuin kapitalismissa. (s. 72)

Entä onko objektiivinen joukkotiedotus mahdollista?

Niiniluoto pitää periaatteessa mahdollisena joukkotiedotusta, joka täyttää ”todenmukaisuuden”, ”olennaisuuden” ja ”maksimaalisen vastaeviensin” kriteerit. Sitten seuraa varauksia. Kirjoittajalle tämä on filosofinen kannanotto, josta ”ei kuitenkaan vielä seuraa käytännöllisiä johtopäätöksiä”. Mitä virkaa esimerkiksi toimittajalle on filosofisesta kannanotosta, joka eristäytyy ”vain” filosofiaksi?

Niiniluoto tulkitsee Hemánuksen ohjelmaa kuten monet muutkin siten, että ”journalistin pitäisi toimia kuten tiedemies tai olla tieteen tulosten popularisoija”. Hän vierastaa tällaista ajatusta kahdesta syystä. Ensinnä uutisten pätevydestä ei ehditä käydä riittävästi kriittistä keskustelua, jota tieteellisten väitteiden hyväksyminen tiedeyhteisössä edellyttää. Toiseksi uutiset koskevat pääasiassa singulaarisia tapahtumia, joilla ei uutisarvostaan huolimatta ei sellaisenaan ole erityistä tieteellistä mielenkiintoa. (s. 76)

Nousee kysymys puhuvatko Niiniluoto ja Hemánus edes samasta asiasta. On selvää, että journalismi ei ole tiedettä, joskin on olemassa monenlaista journalismia; lähes tieteellistä, lähes kaunokirjallista, totta, valetta, huhuja ja liioittelua. Koko uuvuttavaa kymmenvuotista keskustelua on vaivannut journalismin pitäminen etäisenä möykkynä. Päinvastoin kuin yleensä — ei ole nähty eikä viitsitty katsella puita metsältä.

Niiniluoto kumartaa kohteliaasti myös K. Pietilälle. Hän uskoo, että suotuisissa olosuhteissa joukkotiedotus voi edistää maksimaalisen realistista, ihannetapauksessa tieteellistä maailmankatsomusta. Näin voi käydä monilla epäsuorilla tavoilla: uuden journalismin muotoironialla, brechttiläisillä vieraannuttamiseksi, taiteellisella latauksella, yliampuvalla satiirilla, häikäilemättömällä tunteisiin vetoamisella sekä älyllisestä aktiiviteetista hetkeksi vapauttavalla puhtaalla viihteellä — kohtuullisina annoksina. (s. 76)

Journalistia saattaa koskettaa Niiniluodon pohdinta tietokoneesta ihmisen mallina. Tietokone — tuo nopea idiootti — ihmisen mallina johtaa koko kulttuurin tasolla rationaalisuuden alueen tyypistymiseen välineelliseksi rationaalisuudeksi. Siihen ei kuulu päämäärien järkevyyden pohdintaa, vaan ainoastaan nopeiden ja tehokkaiden keinojen etsintää ulkoa annettujen tavoitteiden toteuttamiseksi. Yksilön tasolla saattaa seurata teknostressi, kääntöpuolenaan taipumus korostaa niitä piirteitä, joiden uskotaan erottavan ihmiset ”älykkäistä” koneista: tunteita, vapaata tahtoa, epäloogisuutta. Tietokoneajan lapsilla ihmiskäsitys lähestyy tuntevaa konetta rationaalisen eläimen sijasta. Kirjoittaja pelkää irratio-

nalismien nousua. (s. 124-125)

Lieneekö journalistinen analogia olemassa 1800-luvun lopulla? Joukkotiedotuksen kaupallistuminen ja tekniikan uusi kehitysaste johtivat yhdenlaisen nopean idiootin — monikäyttöisen uutistoimittajan — syntyyn. Heitä käytetään vieläkin.

”Minä on muuttuvainen saareke ajallisesti rajallisessa yksilöllisessä tajunnan virrassa”, kirjoittaa Niiniluoto. Hän uskoo yksilön mahdollisuuksiin, mikä toivottavasti lohduttaa joitakuuta. Kullakin yksilöllä on ainutkertainen historiansa, oma kokemuksensa ja oma ”luukkunsa”, josta hän voi tarkastella itselleen ulkoista ”ihmisolemusta”. Ihminen on luova kielen puhuja, merkitysten muodostaja, kulttuurin rakentaja — suhteellisen autonominen, itseään ymmärtävä ja hallitseva yksilöllinen agentti. (s. 115)

Otsikolla ”Elokuva, kuvittelu ja todellisuus” Niiniluoto paneutuu elokuvan ja koko taiteen kenttään, sen ja todellisuuden suhteeseen — osittain siksi, että Niiniluodon oma ala ”nk. analyttinen filosofia, ei ole saanut juuri mitään aikaan elokuvan alueella”.

Elokuva kuuluu tietenkin maailmaan 3. Tuloksena on hieman yksinkertaistaen, että fiktiivisen taideteoksen ei ole tarkoituskaan olla ulkoisesti tosi aktuaalisessa maailmassa. Tieteelliset teorialtkin sisältävät idealisointeja ja approksimaatioita, joiden vuoksi ne eivät ole täysin tai täsmällisesti tosia, vaan ainoastaan totuudenkaltaisia tai likimäärin tosia. Taide voi toisaalta käyttää kuviteltuja yksityistapauksia kertomaan jotain yleistä maailmasta.

Tieteen totuussisältö on globaalia laadultaan. Aktuaalisen ja projisoidun maailman väliset samankaltaisuuden kriteerit taiteessa ovat vahvasti ”lokalisoituja” ja ”spesifejä”, teoksesta toiseen vaihtelevia, niiden erityisiä piirteitä koskevia. Tieteelliset lait ja teorialtk suhteutetaan todellisuuteen kokonaisuuksina keskenään samantyyppisten samankaltaisuuskriteerien perusteella. (s. 276)

Markku Juusola